

Šlosar, Dušan

Složené číslovky

In: Šlosar, Dušan. *Česká kompozita diachronně*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1999, pp. 73-74

ISBN 8021020717

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123026>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

16. Složené číslovky

Proces konstituování základních složených číslovek se odehrál větším dílem na přelomu praslovanštiny a pračeštiny a dokončil se v rané historické době. Ve všech případech běželo o splynutí komponentů v proudu řeči, podporované jistě tím, že respektování původního skladu komponentů není pro odlišení od jiných číslovek ve všech případech potřebné. Z hlediska formy jde tedy o spřežky.

Složené číslovky 11 až 19 vznikly ze spojení základní číslovky *jedьnъ, двьna, tri* ... a předložkového pádu *na desęte* „na desítce“ jejich splynutím a postupnou hláskovou přeměnou: *двьna na desęte* > *dva na des'äte* > *dva na desęte* > *dvanadsęte* > *dvanádste* > *dvanáce* > *dvanáct*. Původně se skloňovala základní číslovka *jeden, dva*..., forma předložkového pádu zadní části se neměnila. Po odpadnutí původní lokálové koncovky se výsledná spřežka svým konsonantickým zakončením sblížila se základními číslovkami *pět* apod. a přejala jejich zjednodušenou flexi, která vystřídala původní i-kmenovou deklinaci: tato číslovková flexe má jeden tvar (*pět, jedenáct*...) pro nominativ a akuzativ a druhý, od původu genitivní (*pěti, jedenácti*...) pro pády ostatní. Tento proces byl dovršen ještě ve staročeské epoše (viz Večerka 1970).

Číslovky označující počty 21–29 se původně skládaly ze základní číslovky *jeden, dva*... a předložkového pádu *medzi desętьma* „mezi dvěma desítkami“. Skloňovala se základní číslovka v přední části. Spojení se postupně hláskově přeměňovalo: *medzi desętьma* > *mezi des'ät'ma* > *mezi desietma* > *mezdcietma* > *mezcietma* > *me(z)cítma*. Tohoto způsobu vyjadřování číslovek třetí desítkové řady se užívalo až do 16. století.

Složená číslovka 20 vznikla splynutím číslovky *двьna* a duálových tvarů číslovky *desęti* a hláskovými přeměnami spřežky: *двьna desęti* > *dva des'äti* > *dva desęti* > *dva dcęti* > *dvacęti* > *dvacet*. Obdobně jako u předchozí sady číslovek odpadnutí původní pádové koncovky vedlo k přejetí numerální deklinace typu *pět*. Původně se skloňovaly obě části spřežky. Obdobný byl vývoj číslovek 30 a 40, které vznikly složením číslovek *tri* a *četyri* s plurálem číslovky *desętь*.

Složené číslovky 50–90 vznikly splynutím základních číslovek *пętь, šestь, sedьmь, osьmь, devętь* ... a konsonantického genitivu plurálu *desętь*, vyjadřující-

cího vlastně počítaný „předmět“. Skloňovala se původně jen číslovka přední části. I tato spřežka se postupně hláskově přeměňovala: *pęć desęćb* > *pät' desät* > *pat desät* > *paddesät* > *padesät*; *šęćb desęćb* > *šest' desät* > *šestdesät* > *šedesät* ...

Původní zadní členy, přetvořené naznačeným vývojem do podob *-náci*, *-cet*, *-desät*, mají od střední doby povahu specifických sufixů.

Ve střední době se na tvoření složených číslovek dále nic nezměnilo.

V nové době vznikly podle němčiny nové číslovkové spřežky typu *jedenadvacet až devětadevadesät*. V současnosti se projevuje tendence ke splývání dalších složitých číslovek v útvary spřežkové; jejím vnějším projevem je možnost připojovat flektivní koncovky pouze k posledním částem či poslední části, např. *s tisíc osm set devadesät(i) osmi korunami* (viz Příruční mluvnice češtiny 1995, 308).

Složené číslovky řadové *jedenáci až devadesáci* vznikaly a vznikají derivací od složených číslovek základních. Složitě číslovky řadové se v současnosti někdy tvoří (v souhlase s jejich flektivním chováním) připojováním derivačního sufixu pouze k posledním částem: *tisíc devět set devadesáci sedmý* (*// tisíc devět set sedmadevadesáci*), samozřejmě vedle tradičního způsobu odvozování (*tisíc devět set devadesáci sedmý*...).